

1520-1522

Les Comunitats de Castella:

ELS COMUNERS

iñaki Bayón

La revolució comunera concentra els seus principals episodis entre febrer de 1520, amb la convocatòria de les Corts a Santiago de Compostel·la i finals d'octubre de 1521 amb la capitulació de Toledo després de la derrota en Villalar i la posterior execució dels més emblemàtics comuners a l'abril d'aquest mateix any, si bé la lluita comunera va prosseguir diversos mesos més fins ben entrat 1522.

Un cronista d'aquells fets, Alonso de Castrillo, deia que als comuners castellans els havia passat el mateix que als titans que es van rebel·lar contra Júpiter "després del caos inicial on la terra i el cel es van separar". "Prenent com a referència l'obra del poeta llatí Ovidi en el seu llibre "Metamorfosi", per a aquest cronista castellà, igual que els titans de la rondalla ovidiana, van ajuntar les muntanyes per conquerir el cel i fer caure de la seva cadira al déu Júpiter, els comuners de Castella van sobreposar **"cibdad sobre cibdad [...] per a tirar de les seves cases als altres déus menors que són els cavallers. L'any 1520 (...) la lliga dels comuns i les ciutats castellanques van voler enderrocar als reis i els nobles posant el cel perfectament potes enlaire¹."**

350 anys després, Karl Marx es referiria als i les treballadores de París amb la seva Comuna com uns gegants "preparats per a assaltar els cels." La faula d'Ovidi servia així per a entrellaçar als titans que des de baix van voler assaltar els cels i van deixar el seu exemple per a la història de la humanitat i especialment dels oprimits i oprimides.

La revolució Comunera mereix ser coneguda i estudiada molt especialment entre els qui continuem creient que la revolució socialista és l'única sortida a la deriva actual del sistema capitalista. La derrota dels Comuners, del primer intent de revolució burgesa contra l'arbitrarietat monàrquica, marcaria molt l'esdevenir polític, econòmic i social d'un "país" com Espanya. Les tasques de les velles revolucions burgeses van ser una vegada i una altra postergades i la Monarquia i l'Estat absolutista van quedar associats, fins a l'actualitat, a l'aixafament de tot intent revolucionari de canvi social.

Aquest breu treball no té un altre interès que l'esforç militant per incentivar el coneixement dels fets i animar a l'estudi d'un episodi revolucionari del qual el seu tràgic final no invalida la seva enorme lliçó.

Antecedents socioeconòmics

Les economies dels regnes pertanyents als Reis Catòlics no eren homogènies, però totes s'enquadraven dins del **mode de producció feudal** preminent en l'àmbit europeu, que va ser la infraestructura socioeconòmica que va prevaldre durant l'edat mitjana i l'edat moderna, el qual havia sortit de la crisi del segle XIV i estava immers en un cicle expansiu de llarga durada que s'estendria fins a la crisi del segle XVII.

El cicle expansiu a Castella va començar a aturar-se a la mort de la reina Isabel, quan van aparèixer dificultats en el mercat cerealístic a causa d'una successió de males collites, però també pel creixement demogràfic i la falta de terres, l'aparició d'epidèmies i la creixent pressió fiscal.

L'economia castellana precapitalista tenia una base clarament agrària i ramadera amb predomini d'explotacions extensives, encara que amb diferències regionals. L'agricultura es recolzava en la trilogia mediterrània (cereal, vinya i olivera), mentre que en la ramaderia dominava la transhumant (ovina, caprina) que coexistia amb l'estant (bestiar boví, cavall i porcí).

L'activitat industrial es desenvolupava principalment en tallers tèxtils, entre els quals destacaven els tallers de la ciutat de Segòvia. Els tallers estaven en mans dels gremis, que estaven mancats de pes polític per a intervenir o pressionar en les decisions. Els preus i els salaris es van incrementar al llarg del segle XV. La major dificultat del sector residia en la qualitat de la llana utilitzada, ja que la matèria de major qualitat s'exportava.

L'economia estava molt condicionada per l'exportació de matèries primeres, especialment de la llana monopolitzada pels mercaders de Burgos, però també cuir, blat, malgrat ser deficitària en general i haver-ho de que importar sobretot de Sicília, oli (per a fabricar sabons i com a detergent tèxtil, ja que utilitzar-ho en l'alimentació era exclusiu de la població jueva i musulmana) i, sobretot, ferro...; i per la importació de matèries manufacturades.

En relació a l'activitat comercial, els banquers genovesos van jugar un paper gens menyspreable, especialment en les transaccions que es rea-

litzaven en els ports de les ciutats andaluses, des de la seva conquesta integrades en el regne de Castella. Però també van exercir un rol important els mercaders de Burgos en el comerç d'exportació de la llana que sortia dels ports biscaïns en direcció a Flandes i Anglaterra. Entre tots dos pols mercantils, van destacar a l'interior les ciutats de Valladolid i Medina del Campo, com a centres comercials i financers. En concret, la Fira de Medina, impulsada per la reina Isabel, va passar de ser un centre mercantil del comerç interior a ser un centre financer del comerç internacional. En aquest context, els comerciants de l'interior del regne reclamaven la intervenció de la Corona per a arbitrar entre els seus interessos i els interessos contraposats dels grans mercaders.

Els Reis Catòlics van aplicar sovint una política intervencionista, però no sempre va tenir els resultats desitjats. La tasca legislativa es va centrar en regular l'activitat mercantil, homogeneïtzar els gremis, promocionar les fires, estabilitzar la moneda utilitzant el patró or (a Castella es va començar a utilitzar el ducat de 3,5 grams d'or de 23,5 quirats valorat en 375 maravedis de tradició musulmana, mentre que a Aragó es continuava utilitzant la lliura dividida en 20 sous o 240 diners de tradició carolíngia) i potenciar l'exportació de matèries primeres.

Les mesures tenien un caràcter proteccionista, que es veia reflectit en la sobreprotecció existent sobre la Mesta, associació de propietaris de ramats creada l'any 1273 pel rei Alfons X El Savi; i un caràcter monopolista, principalment en l'economia interior, però també en l'exterior. Aquesta protecció sobre la Mesta causava un desequilibri entre l'agricultura i la ramaderia, totes dues extensives, per la qual cosa moltes terres cultivables es van transformar en pastures. Aquesta tendència, i no només el creixement demogràfic, seria una de les principals causes de l'escassetat de terres assenyalada més amunt.

Les decisions polítiques sobre economia responien a la defensa dels interessos de la classe social dirigent, ja que els propietaris dels grans ramats eren els nobles i els monestirs. La Monarquia també es veia afavorida gràcies als impostos que repercutien a favor seu en forma de servei i **mon-tazgo**², així com els grans comerciants exportadors de Burgos associats en el Consolat³ creat l'any 1494.

I, per descomptat, van anar en contra dels interessos de la petita burgesia i de la pagesia, especialment dels artesans tèxtils de les ciutats, destacant entre elles Segòvia, agrupats en els gremis que no podien competir amb els articles de millor qualitat importats de Flandes i Anglaterra, i dels pagesos que disposaven de menys terres per a rompre alhora que augmentava la pressió demogràfica en el camp.

Aquesta orientació política en matèria econòmica impedia el desenvolupament de la pròpia agricultura i de la indústria com sí que estava succeint en altres regions europees: Flandes, el nord d'Itàlia i Anglaterra.

Durant la seva regència, el cardenal Cisneros va pretendre reorientar la política econòmica per a potenciar l'exportació d'articles manufacturats i sumptuaris i va prohibir l'exportació de matèries primeres i de productes manufacturats que poguessin ser fabricats en el regne. Però tan sols va representar un breu parèntesi en la dinàmica econòmica.

Antecedents polítics

La institució monàrquica, per part seva, es trobava sumida en una crisi que es manifestava en la inestabilitat del poder que va anar canviant de mans des de la mort d'Isabel la Catòlica. A la reina Isabel li van succeir, a causa de la incapacitació de la titular del regne, Joana I de Castella (Joana la Boja), el marit d'aquesta Felip (primogènit de Maximilià I, emperador del Sacre Imperi Romanogermànic, i de Maria de Borgonya, conegut com a "Felip el Bell", el Cardenal Cisneros i el seu pare Ferran el Catòlic.

A aquesta situació d'inestabilitat monàrquica va contribuir la política matrimonial ideada pels Reis Catòlics per als seus fills, i les inesperades morts en la línia dinàstica del príncep Joan i de la princesa Isabel i el seu fill prematur. Aquestes defuncions van fer possible que la titularitat del regne recaigués en la princesa Joana.

La política matrimonial dels Reis Catòlics havia establert llaços amb les principals cases reials europees concertant matrimonis entre els seus fills i els prínceps i princeses de les dinasties portuguesa, Habsburg-Borgonya i Tudor.

Així van casar a la seva filla gran Isabel, primer amb l'infant Alfons de Portugal i, a la mort d'aquest, amb el seu oncle Manuel I de Portugal, anomenat l'Afortunat. Després de la mort d'Isabel, van casar a la seva filla Maria amb el monarca portuguès, els qui serien els pares de l'emperadriu Isabel de Portugal, futura esposa de Carles V.

Al primogènit Juan el van casar amb la princesa Margarita d'Àustria i a la princesa Joana amb el príncep Felip d'Àustria (Felip el Bell) i, aquests últims serien els pares del futur Carles V. Aquesta unió amb la casa de Borgonya va estar precedida de relacions comercials.

La princesa Catalina va ser donada en matrimoni en primera instància al rei Artur d'Anglaterra i, a la mort d'aquest, al seu germà Enric VIII.

L'Imperi hispànic, el primer imperi universal de la història de la humanitat, **anava prenent forma a conseqüència de la política matrimonial** i a causa del caràcter patrimonial que tenien els diferents territoris, ja fossin regnes, marquesats, ducats, comtats o senyories, molt lluny encara de l'estructura política i administrativa de la Monarquia absolutista centralista que va arribar de la mà de la dinastia borbònica en el segle XVI-II, i de la concepció vuitcentista de l'estat-nació triomfant després de la Il·lustració i les revolucions burgeses. Per descomptat, sense menysprear **l'impuls expansiu per mitjans militars**: Granada 02-01-1492, places del nord d'Àfrica, Illes Canàries entre 1401 i 1496, Nova Espanya (13-08-1521), i posteriorment el Perú 1511-1532 i el Milanesat 1525-1559, Filipines 1564.

Així, a la mort de Ferran el Catòlic l'any 1516, va desembarcar en el regne de Castella Carles de Gant, primogènit de la reina Joana. Al costat de Carles van arribar els membres de la seva cort flamenca, fet que va causar malestar entre la població castellana. El monarca desconeixia l'estat del seu regne i fins i tot l'idioma. A més, els llocs de poder van ser repartits entre la seva cort, la qual cosa va provocar el descontentament de la noblesa castellana. El nomenament de Guillermo de Croy com a arquebisbe de Toledo va despertar el malestar del clergat.

En aquest clima de descontentament, l'any 1519 els electors del Sacre Imperi Romanogermànic van triar a Carles per unanimitat com a emperador a la mort del seu avi patern Maximilià. Carles va acceptar immediatament, però necessitava diners per a viatjar a Alemanya i coronar-se.

Les ciutats castellanques van protestar per la despesa que suposava la coronació i pel més que possible desplaçament de Castella a un segon pla en les prioritats del monarca.

El 12 de febrer de 1520, Carles va convocar corts a Santiago per a aconseguir un servei extraordinari que sufragués el seu viatge a Alemanya. Aquestes es van reunir a la fi de març, i els corregidors (representants de la Monarquia a les ciutats amb competències en justícia, policia, fiscalitat, guerra, comerç i proveïment i obres públiques) i la cort real van pressionar als procuradors de les ciutats perquè votessin a favor del servei. Els procuradors havien estat elegits per un col·legi electoral restringit de regidors urbans presidits pels corregidors. Malgrat la pressió, els procuradors es van oposar al servei i Carles el 4 d'abril va suspendre les sessions de corts. El 20 d'abril les va convocar de nou a La Corunya. Aquesta vegada sí que va obtenir l'aprovació del servei per a costejar el desplaçament i es va embarcar de manera immediata cap al seu destí deixant com a regent del regne a Adrià d'Utrecht, el futur papa Alexandre VI.

El 16 d'abril a Toledo ja havia esclatat una revolta quan els procuradors es disposaven a marxar cap a Santiago i va començar a ser denominada **Comunitat**. El 31 de maig els toledans van expulsar al corregidor de l'alcàsser de la ciutat.

La revolta s'havia estès a Segòvia, on entre els dies 29 i 30 de maig havien ajusticiat a dos funcionaris i a Rodrigo de Tordesillas, procurador de corts, qui havia votat de manera favorable en les corts el servei extraordinari. Les revoltes es van continuar estenent per les ciutats castellanques Àvila, Burgos, Guadalajara, Lleó, Zamora. Mentre que Valladolid es va mantenir tranquil de moment pel fet que allà s'havien establert el regent del regne i la cort.

La ciutat de Toledo va proposar el 8 de juny compartir objectius:

- L'anul·lació del servei extraordinari recentment votat en corts.
- El restabliment del sistema fiscal a base d'encapçalaments, que consistia a fixar una xifra a les ciutats i aquestes s'encarregaven de la recaptació.
- La reserva de càrrecs de poder laic i eclesiàstic als naturals del regne.
- La designació d'un regent d'origen castellà en absència del monarca.
- La prohibició de la sortida de diners castellans fora del regne.

Els comuners pretenien estendre les revoltes fora de les ciutats castellanes, però les andaluses i càntabres no es van sumar en tenir interessos econòmics molt diferents. Així mateix, van buscar el destronament de Carles i la reposició en el tron de Joana.

A l'agost es van reunir els representants de Toledo, Segòvia, Salamanca i Toro a Àvila creant la Junta. En aquesta reunió van redactar la **Llei Perpètua del Regne de Castella**⁴ perquè la signés Joana, però mai ho faria.

A Segòvia, l'alcalde de Zamora Rodrigo Ronquillo, enviat per Adrià, amb l'excusa d'investigar l'execució dels procuradors segovians que van votar el servei extraordinari, va aïllar la ciutat. La Comunitat segoviana dirigida per Juan Bravo va sol·licitar ajuda a les altres ciutats, i les milícies de Toledo i Madrid capitanejades per Juan de Padilla i Juan de Zapata van acudir en la seva ajuda expulsant a l'alcalde zamorà.

Mentre el regent Adrià va ordenar a Antonio de Fonseca ajudar a Rodrigo Ronquillo i apoderar-se de l'artilleria existent a Medina del Campo per a bombardejar Segòvia. La població de Medina es va concentrar a la plaça i els realistes es van haver de retirar després d'incendiar la ciutat el 21 d'agost. Aquests fets van provocar la unió de més ciutats a la Comunitat, entre elles Valladolid.

L'exèrcit comuner es va dirigir a Tordesillas per a entrevistar-se amb la reina Joana, i en el camí es va apoderar de l'artilleria que hi havia a Medina el 24 d'agost, i va arribar al seu destí el 29 del mateix mes. La Junta es va traslladar immediatament a Tordesillas; es van unir les ciutats d'Àvila, Burgos, Conca, Guadalajara, Lleó, Madrid, Múrcia, Toledo, Toro, Salamanca, Segòvia, Sòria, Valladolid i Zamora; i va passar a dir-se Corts o Junta General del Regne.

Al setembre els comuners dirigits per Pedro Girón es van reunir amb la reina, quedant constància en "el testimoniatge del que va passar entre la Reina Joana i els Comissionats de la Junta dels Comuners", guardat en l'Arxiu General de Simancas, que començava:

"En la villa de Tordesyllas sábado primero día del mes de Setiembre año del nascimiento de nuestro Salvador Crysto de mil e quinientos y veynte años estando la muy alta y muy poderosa Reyna doña Juana nuestra señora y junto con ella Illma. Infante doña Catalina en un corredor de sus palacios reales de la dicha villa y estando delante de su Alteza las rodillas en el suelo Juan de Padilla capitán general del exercito de la muy noble y la muy leal ciudad de Toledo y Juan Bravo capitán general del exercito de la muy noble y muy leal ciudad de Segovia y Juan Çapata capitán general del exercito de la noble villa de Madrid..."

Batalla de Villalar, del pintor **Manuel Pícolo López** (Murcia 1851-1913)

La reina Joana no es va sumar a la causa comunera. El 26 de setembre els comuners es van apoderar del govern i el 30 van detenir al Consell Real. La revolta en aquells dies va adoptar un caràcter antisenyorial que la Junta va secundar, allunyant-se de la mateixa la noblesa i l'aristocràcia castellana. Adrià va anul·lar el servei votat en corts i va nomenar com a nous governadors al Condestable de Castella, Iñigo de Velasco, i a l'almirall de Castella, Fadrique Enríquez, en el feu del qual de Medina de Rioseco es va establir el Consell Real.

La conseqüència immediata que la reina no fes costat a la Junta va ser que Burgos va abandonar la causa comunera, mentre que l'intent de seguir el mateix camí dels procuradors de Valladolid, Alonso de Vera i Alonso de Saravia, va fracassar.

Les necessitats financeres de la causa realista van ser cobertes pels banquers portuguesos i castellans, mentre que els comuners s'intentaven finançar la seva causa amb impostos. Durant la tardor de 1520 tots dos bàndols es van reorganitzar, concentrant-se els realistes a Medina de Rioseco i els comuners a Tordesillas.

Toledo va anar perdent influència mentre augmentava en importància els papers jugats per Pedro Girón i Antonio de Acuña, bisbe de Zamora.

L'exèrcit comuner va abandonar Tordesillas, ciutat que va deixar desguarnida, per a dirigir-se cap a Medina de Rioseco i prendre en el seu camí Villalpando. Tordesillas va ser presa pels realistes, esdeveniment que va portar a Pedro Girón a abandonar el seu lloc, mentre que els procuradors de les ciutats van ser capturats o van fugir de la ciutat. A més es van produir nombroses desercions en l'exèrcit. Els comuners es van reagrupar a Valladolid i es va establir de nou la Junta, però aquesta vegada sense el suport dels procuradors de Guadalajara i Sòria. Es va fer necessari reclutar nous soldats a les ciutats.

Mentrestant, Antonio de Acuña recorria la zona de Propietàries aixecant a la població contra els senyors i recaptant diners, mentre que Pedro López d'Ayala va intentar aixecar les Merindades. Tots dos exèrcits van assetjar Burgos per a intentar recuperar-la, però van fracassar.

El rei Carles va condemnar als comuners amb l'Edicte de Worms el 17 de desembre de 1520 i els realistes van ocupar el castell d'Ampudia. Padilla i Encunya van intentar recuperar sense èxit el castell el 16 de gener de 1521.

Mentre que Padilla va tornar a Valladolid i el 25 de febrer va prendre i va saquejar Torrelobatón, Encunya va continuar atacant als senyors en Terra de Campos.

A la mort de Guillermo de Croy, Encunya va ser nomenat arquebisbe de Toledo el 29 de març malgrat haver estat derrotat en el seu camí cap a la ciutat pel

Els comuners **Padilla, Bravo y Maldonado** al patíbul (Museu del Prado)

prior de l'Orde de Sant Joan. La ciutat estava dirigida per María Pacheco, qui era esposa de Juan de Padilla.

Padilla va decidir abandonar Villalobaton per a dirigir-se a Toro, però els realistes li van donar caça a Villalar. En aquesta localitat la cavalleria realista va aixafar a l'exèrcit comuner i els seus líders Juan de Padilla, Juan Bravo i Francisco Maldonado van ser condemnats en el procés dirigit per Rodrigo Ronquillo i decapitats amb espasa el 23 d'abril. Les restes de l'exèrcit comuner, en el seu intent d'arribar a Toro, van ser perseguides pel Conestable de Castella i es van acabar desintegrant.

Les ciutats comuneres es van rendir exceptuant Toledo i Madrid, la qual es va rendir dies més tardes, el 7 de maig. Encunya va fugir a Navarra on va ser capturat per l'exèrcit del rei Francesc I de França, qui havia entrat a Navarra aprofitant la situació. L'exèrcit realista es va enfrontar al francès a Noain i el va derrotar. Els intents francesos per apoderar-se de Navarra continuarien fins que van ser derrotats i el seu rei capturat en la batalla de Pavía de 1525.

Per part seva, María Pacheco es va rendir el 25 d'octubre de 1521 al prior de l'Orde de Sant Joan, i finalment va lliurar les armes el 3 de febrer de 1522. Gràcies a la intervenció de la seva germana a la treva va poder fugir a Portugal, on moriria anys després.

Els actors socials

La Monarquia durant el regnat dels Reis Catòlics s'havia recolzat a les ciutats per a frenar el poder de la noblesa, però en aquest moment les aliances es van modificar i les ciutats es van enfrontar a la Monarquia, mentre que aquesta es recolzaria en la noblesa.

A l'inici del moviment tots els sectors socials van ser afins a la causa comunera buscant el benefici propi. D'aquesta manera el Tercer Estat, que agrupava classes socials molt heterogènies com la pagesia, el poble (laic i eclesial) i la burgesia composta per artesans, canvistes i comerciants,

es va aliar amb la baixa noblesa, com venia succeint en les diferents revoltes medievals, i amb part de l'aristocràcia que pretenia aprofitar el moviment per a reclamar privilegis.

Els membres de l'alta noblesa van dirigir el moviment en els seus inicis, encara que conforme van anar desenvolupant-se els esdeveniments en la seva gran majoria l'abandonarien. La baixa noblesa per la seva part va tenir un paper militar destacable durant tot el període. El clergat va exercir també un rol considerable com venia succeint en el marc europeu en les revoltes de finals del segle XV i començaments del segle XVI com la husita a Bohèmia, l'anabaptista a Alemanya, la florentina protagonitzada per Savonarola, etc. L'alta burgesia financera i mercantil, especialment la de Burgos, ràpidament es va allunyar de la causa comunera, principalment perquè els seus interessos econòmics eren contraposats, mentre que la petita burgesia es va mantenir alineada fins al final.

Retrat en taulell portugués de **María Pacheco**

Va haver-hi conversos i jueus que participarien en les comunitats, encara que la major part d'ells estaven secundats i protegits pels senyors. La població morisca no era rellevant a la Castella interior, per la qual cosa el seu paper va ser residual.

El teixit social, majoritàriament popular, va influir de manera directa en la composició de l'exèrcit comuner, en el qual la infanteria va ser el cos més important enfront de la cavalleria que predominaria en l'exèrcit realista.

Per part seva, els principals dirigents comuners procedien de l'oligarquia urbana, encara que com hem assenyalat més amunt, sobretot al principi, també es van unir membres de la noblesa com Pedro Girón, Pedro Maldonado, Juan Bravo, María Pacheco, i eclesiàstics com el bisbe Encunya.

Es pot concloure que el moviment comuner va tenir un marcat caràcter urbà i popular que després del seu estudi va servir a Maravall per a qualificar-lo com a burgès:

“No crec, per tant, que hi hagi inconvenient a tipificar com a burgès –encara que només sigui una proporció predominant- el moviment de les Comunitats, si bé noreduint el concepte a termes econòmics exclusivament, sinó usant-lo en un sentit històric-social”.

Les conseqüències

La repressió dels comuners es va dur a terme amb el retorn de Carles a Castella, qui establiria un perdó general l'1 de novembre, encara que d'aquest perdó va excloure a 293 comuners entre els quals es trobaven María Pacheco i Encunya. Encunya seria executat a Simancas el 24 de març de 1526, fet que va implicar l'excomunió de Carles pel papa Climent VII, qui era afí al rei de França. A conseqüència de l'excomunió, Carles va ordenar el Sac de Roma l'any 1527 ("saqueig de Roma") i el papa va acabar per coronar-lo emperador l'any 1530.

Per a indemnitzar als nobles, l'emperador va necessitar establir un nou impost a les ciutats comuneres. A més va compensar a l'aristocràcia amb càrrecs de poder.

La Monarquia havia aconseguit sotmetre als seus súbdits, imposar-se a la noblesa i des de 1536 va deixar de convocar corts. Aquests fets, amb el suport de la noblesa i del clergat, van suposar el triomf de la Monarquia hispànica o catòlica. L'intent de reclamar la seva quota de poder de la naixent burgesia urbana castellana va ser derrotat. Les ciutats andaluses i cantàbriques no van participar en la causa per no tenir els mateixos interessos que les castellanès.

Maria Pacheco rep la notícia de la mort de Juan Padilla, del pintor i restaurador **Vicente Borràs i Mompó** (Museu del Prado)

Les Germanies

Mentrestant, al regne de València, a causa de la corrupció dels funcionaris, els excessos de l'aristocràcia, l'abús de poder dels grans mercaders, la inflació creixent i l'odi als moriscos van provocar que els artesans de les ciutats i els pagesos s'aixequessin. Els gremis es van organitzar i van armar aprofitant la presència en les costes de pirates turcs i van crear la Junta dels Tretze. Seguint els models italians de les repúbliques mercantils de Gènova i Venècia, Joan Llorenç va voler donar a València una constitució i modificar el sistema electiu de càrrecs municipals. El virrei Diego Hurtado de Mendoza havia fugit i Vicente Peris s'havia fet amb la direcció del moviment, el qual es va estendre creant noves Juntes de Tretze en ciutats com Gandia i Almenara.

En el camp, aprofitat la justificació que eren vassalls de la noblesa, van perseguir els moriscos i els van obligar a batejar-se.

A Almenara el duc de Sogorb va derrotar als agermanats i aquests, al seu torn, al duc a Gandia. El marquès de Vélez va derrotar als agermanats a Oriola a l'agost de 1521 permetent el retorn del virrei. Vicente Peris seria derrotat i executat.

Al seu torn, a Mallorca es va produir un aixecament similar dirigit pels gremis de la llana i de la seda que va provocar la fugida del virrei a Eivissa l'any 1521. La germania mallorquina va adquirir un caràcter més radical que la valenciana i es va estendre per tota l'illa a excepció d'Alcúdia. El contraatac es va produir entre octubre de 1522 i març de 1523 i la repressió va ser major.

Conclusions

L'estudi del moviment comuner ha estat interpretat de formes diferents i contradictòries al llarg de la Història.

Els cronistes contemporanis dels esdeveniments, amb diferents matisos entre ells, van condemnar la revolta en paraules de Joseph Pérez com "una rebel·lió inadmissible contra un sobirà legítim, un aixecament de la plebs contra les autoritats i l'ordre social: un accident lamentable, però que no sembla haver modificat profundament el destí d'Espanya".

A la fi del segle XVIII i durant el segle XIX, amb l'adveniment del pensament liberal Joseph Pérez va afirmar que "presenciem una veritable rehabilitació dels comuners: fins avui desacreditats o oblidats, se'ls converteix de sobte en màrtirs de la llibertat, en símbols de la lluita contra el despotisme, en precursors dels liberals". A més, en la línia del pensament liberal, la interpretació es tenyeix d'un caràcter nacionalista "La lluita dels comuners és també una lluita contra la dominació estrangera, ja que els homes que el 1520 intenten acabar amb les llibertats de Castella són uns estrangers".

En oposició al pensament liberal, Cánovas del Castillo i l'historiador Danvila i Collado, molt proper a la ideologia del polític, van fer una interpre-

tació del moviment comuner negativa i plena de prejudicis en la qual consideraven les llibertats medievals incompatibles amb una Monarquia moderna molt més centralitzada. Danvila ho va qualificar com un moviment nobiliari desbordat per “insans apetits del poble”.

Ángel Ganivet, un dels escriptors més representatius de la generació del 98, en aquesta línia va defensar que “els comuners no eren liberals o llibertadors, com molts volen fer-nos creure; no eren herois romàntics inflamats per idees noves i generoses i vençuts en el combat de Villalar per la superioritat numèrica dels imperials [...]. Eren castellans rígids, exclusivistes, que defensaven la política tradicional i nacional contra la innovadora i europea de Carles V”.

Manuel Azaña, a diferència de Ganivet, acudiria als textos contemporanis als fets històrics i s'alinearia amb la interpretació liberal defensant que tant els comuners com els liberals buscaven limitar el poder real. Aquesta tesi defensada per Azaña és la que continuarien defensant posteriorment en els seus escrits J.A. Maravall, J.I. Gutiérrez Nieto i J. Pérez.

Després de la Guerra Civil el pensament reaccionari dels vencedors va culpar als liberals de tots els problemes existents, i fins i tot els pensadors liberals es van deixar influir per aquesta línia. Així Gregorio Marañón es va atrevir a escriure “En aquesta guerra, i en contra del que fins fa poc es venia creient pels historiadors enterbolits pel tòpic polític, l'esperit conservador i tradicionalista, la dreta, estava representada pels comuners i l'esperit liberal i revisionista, l'esquerra, pels que van seguir fidels a l'emperador”.

Va ser necessari esperar fins als anys 60 del segle XX perquè es revisés el pensament reaccionari dominant en la historiografia en relació a aquest esdeveniment històric i, en general, el de tots els estudis que es feien.

Així, en opinió de J. A. Maravall, la revolta que havia començat com una protesta de caràcter fiscal es va transformar en “la primera revolució de caràcter modern a Espanya i probablement a Europa”. Malgrat aquesta consideració l'autor de les Comunitats de Castella no va negar “el seu entroncament amb la cultura medieval”, però es va reafirmar assenyalant

que “tot allò modern va carregat d'herència medieval. L'economia mercantilista, la filosofia de Descartes, la física de Galileu, la política de Maquiavel”.

Per a Maravall una revolució ha de ser “un projecte discrepant, per a reemplaçar a l'altre i que, com aquell, és, no menys, un projecte real, operatiu”. A més, “amb el projecte revolucionari s'exigeix que compti amb ell un ampli grup, capaç d'una actuació pública a favor d'aquell”. Seguint aquesta tesi, la postura de l'autor de considerar el moviment comuner com la primera revolució de caràcter modern es recolza en els fets històrics ocorreguts, ja que “L'aixecament comuner volia corregir la marxa cap a l'absolutisme en la naixent figura renaixentista del príncep sobirà i en els termes del seu exercici”.

Maravall explica que “si parlem de pensament polític dels comuners, no pretenem que això impliqui atribuir-los una doctrina sistemàtica, explícitament desembolicada en els seus escrits, sobre l'organització política d'una societat humana. Però sí respon la seva obra i quant es diu en els escrits que ella suscita, a la visió d'uns problemes centrals de la societat política, del seu govern i estructura”.

“No cal esperar tampoc que les idees que aquí anem exposant, com a peces del pensament comuner, puguin considerar-se com a inspiradores del comportament de tots i cadascun dels actors que van participar en els successos. Això no es pot trobar en cap dels fets col·lectius de la Història”.

Joseph Pérez va defensar, en la seva obra *Els Comuners*, la tesi del professor Maravall i es va recolçar per a això en els estudis de Juan Ignacio Gutiérrez Nieto. La seva interpretació la va resumir en el següent paràgraf inclòs en la seva obra:

“...estem davant un moviment fonamentalment castellà, més concretament: centre-castellà, a exclusió de les terres de Burgos i de les situades al sud de Sierra Morena. Aquest moviment neix i es desenvolupa a les ciutats però troba aviat molt forts ressons en el camp que és l'escenari d'una poderosa explosió antisenyorial. El moviment elabora un programa de reorganització política de signe modern, caracteritzat per la recupera-

ció de limitar l'arbitri de la corona. La seva derrota es deu a l'aliança de la noblesa i de la Monarquia i ve així a reforçar les tendències absolutistes de la corona”.

Finalment, podem concloure en la línia de les interpretacions liberals, d'Azaña, i dels historiadors més propers a nosaltres com Maravall, Gutiérrez Nieto i Pérez, que la revolta comunera enfonsava les seves arrels en un descontentament creixent de la població urbana castellana de l'interior per diverses raons de tipus econòmic, social i polític, i que el seu detonant va ser de caràcter fiscal. El seu objectiu immediat va ser fiscal, però a més tenia una clara intenció política de limitar el poder real i de reforçar la quota de poder de la població urbana, la naixent burgesia. A més, segons va anar desenvolupant-se es va tenir d'un caràcter antisenyorial que va tenir com a conseqüència el suport de la noblesa, l'aristocràcia i el clergat, amb excepcions, a la causa real. Per tot això, la podem considerar com la primera revolució moderna en els regnes de la península ibèrica. Els moviments que es van donar en els regnes de València i Mallorca no van tenir la mateixa importància per al monarca que va reaccionar de forma més lenta, però no van tenir connexió amb els comuns.

Bibliografía

Los Comuneros, Joseph Pérez, 1989.

Las Comunidades de Castilla, José Antonio Maravall, 1963.

Las comunidades como movimiento antiseñorial. La formación del bando realista en la guerra civil castellana 1520-1521, Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, 1973.

La economía en los tiempos de Isabel I la Católica. El ejemplo del contador Alonso de Quintanilla, Dolores Carmen Morales Muñiz, 2004.

La España de los Reyes Católicos, Miguel Ángel Ladero Quesada, 1999.

Filmografía

Los comuneros, 1978, 115 minuts, Director José Antonio Páramo, Guió Ana Diosdado. Disponible en: www.youtube.com/watch?v=bW7-ngUXet0

La història comença a Yuste, l'any 1558. El rei Carles I d'Espanya i emperador d'Alemanya està a punt de morir i es confessa davant fra Bartolomé de Carranza. En el seu últim examen de consciència, el monarca es pregunta si va ser just matar als comuners. Així, en diverses escenes retrospectives, se succeeixen els esdeveniments que comprenen la revolta de les Comunitats de Castella.

La leona de Castilla, 1951, 106 minutos, Director Juan de Orduña, Guión Juan de Orduña y Vicente Escrivá

¹ Citat a "Comuners. El raig i la llavor". Miguel Martínez

² "Montazgo" era el tribut que es pagava antigament a Espanya pel trànsit de bestiar per una muntanya.

³ El Consolat de la Mar de Burgos, era una associació mercantil de comerciants dedicats a l'exportació de la llana castellana i a la importació de draps i teles procedents de Flandes, congregant a comerciants de Burgos.

⁴ Va ser signada a Àvila l'estiu de 1520. Va ser també dita la Constitució d'Àvila. Per a alguns historiadors pot considerar-se el primer precedent d'una Constitució liberal a Europa. Expressava els elements propis de la Constitució política castellana i el seu text va ser aprovat per moltes de les viles i ciutats de Castella.

 CorrentRoig